

Hypotrachyna afrorevoluta (Schilferig schildmos), een over het hoofd gezien algemeen macrolicheen, nieuw voor Nederland

Leo Spier, André Aptroot & Kok van Herk

Hypotrachyna revoluta (vroeger *Parmelia revoluta*) is –volgens het gangbare concept– één van de soorten die naast *Flavoparmelia caperata*, *F. soredians* en *Parmotrema perlata* recent sterk is toegenomen, vooral op jonge bomen langs wegen in de bebouwde kom van dorpen en steden, in parken etc. Oudere populaties zijn vooral te vinden op eiken in bossen waar de soort aspectbepalend kan zijn. Hij komt zelden op steen voor, maar is van hunebedden bekend (van Herk & Aptroot 2004).

Al langer meenden we binnen *Hypotrachyna revoluta* nogal wat variatie te kunnen onderscheiden. Tot voor kort was niet duidelijk wat er mee te doen, daar de verschillen elkaar leken te overlappen en niet waren gecorreleerd. Niet alle exemplaren zijn goed ontwikkeld, zodat het nog wel eens gebeurt dat één kenmerk wel duidelijk is, maar een ander weer niet. Hoewel de soort *H. afrorevoluta* (Krog & Swinscow) Krog & Swinscow al in 1979 (als *Parmelia afrorevoluta* Krog & Swinscov) naar materiaal uit Oost Afrika beschreven is, zijn we door recente publicaties van Masson (2005) en Clerc (2006) op het idee gebracht in deze richting verder te zoeken. Clerc deed onderzoek naar het voorkomen van *H.*

afrorevoluta in Zwitserland. Van de 172 collecties die hij bestudeerde, bleken er 111 tot *H. afrorevoluta* te behoren.

De vondst van op het oog twee duidelijk verschillende thalli van *Hypotrachyna revoluta*, naast elkaar groeiend op een berketak in de oude waterzuivering te Soesterberg, deed ons besluiten deze collecties eens nader te bekijken. Chemische verschillen (TLC) werden niet gevonden, morfologisch verschilden ze wel, hoewel het zien hiervan wat oefening vereist. De door Clerc genoemde verschillen aan de onderkant vallen het meest op. De rhizinen van de eerste collectie zijn kort en bruinig en van de tweede langer en zwart. Vershillen aan de bovenkant (zie tabel) zijn moeilijker te zien. Als men echter het beeld goed kent, lukt dit zeker ook. Mede door deze studie kregen we ook meer oog voor de verschillen aan de bovenkant m.n. de vorm en vorming van de soralen en sorediën en al dan niet breekbare cortex.

Goed ontwikkelde exemplaren zijn volgens Clerc te onderscheiden op grond van de volgende kenmerken:

	<i>Hypotrachyna afrorevoluta</i>	<i>Hypotrachyna revoluta</i>
Soralen	laminaal of submarginaal en beginnend als 'pustules'	einde van lobben
Sorediën	grover	melig
Rhizinen	zwart, allemaal vrij lang	deels bruinig en kort
Cortex	breekbaar, schilferig, en een verdikt randje langs de soralen	niet breekbaar, en geen verdikt randje

Op grond van deze kenmerken werd uit de eigen collecties een selectie gemaakt. Tot onze verbazing bleken vele ervan de kenmerken te hebben van *H. afrorevoluta*, wat we aanvankelijk niet verwachtten, hoewel het in Zwitserland ook het geval bleek. Voor meer zekerheid zijn de meestbelovende exemplaren naar Philippe Clerc opgestuurd met het verzoek ze eens nader te bekijken en zijn mening te geven. Met stelligheid onderkende hij een aantal *H. afrorevoluta*. Na bestudering van deze exemplaren besloten we een aantal mogelijke *H. afrorevoluta* uit de rest van onze collecties op te sturen aan Didier Masson, die een artikel over o.a. de Franse *Hypotrachyna* geschreven heeft (Masson 2005), met eenzelfde resultaat. Hij determineerde met grote stelligheid een aantal als *H. afrorevoluta*. Bovendien bevestigde hij ook enkele meegezonden determinaties van Philippe Clerc.

We stellen de naam Schilferig schildmos voor als Nederlandse naam voor dit niet eerder onderscheiden macrolicheen. *H. afrorevoluta* is zeker geen nieuwkomer in Nederland; hij is alleen altijd verward met *H. revoluta*. We hebben materiaal bekeken uit verschillende periodes. Beide soorten komen precies evenveel voor in 19e eeuw materiaal (allebei 12 exemplaren, waaronder één gemengde collectie, alles in L). Ook in de 20e eeuw komen beide soorten voor (7 *H. revoluta* en 12 *H. afrorevoluta* in een aselechte steekproef), evenals in de 21e eeuw (6 *H. revoluta* en 14 *H. afrorevoluta* in een aselechte steekproef). De indruk bestaat dat *H. afrorevoluta* momenteel de algemeenste is van de twee soorten (al zijn ze beide zonder meer algemeen), maar dit kan ook goed aan de verzamelactiviteit liggen. Over het algemeen worden vooral onduidelijke exemplaren verzameld, die in het veld niet eens met zekerheid als *H. revoluta* s.l. gedetermineerd kunnen worden.

Het lukt ons ondanks oefening nog niet om elke collectie voor 100% zeker te deter-

mineren, en onderlinge blinde tests leveren nog regelmatig een verschillend resultaat op. Desondanks hebben we geen reden om aan het voorkomen van de twee soorten in ons land te twifelen. In het buitenland is de status van de twee taxa niet omstreden, en materiaal met de juiste kenmerken komt duidelijk bij ons voor.

Ons materiaal van *H. afrorevoluta* komt uit het hele land, net als onze *H. revoluta*. Een duidelijk verband met standplaats of habitat werd niet gevonden, maar er zijn wel wat tendenzen. In de duinen komt *H. afrorevoluta* duidelijk meer voor dan *H. revoluta*, en de weinige exemplaren die we van steen hebben gezien waren ook steeds *H. revoluta*. De grootste exemplaren betreffen steeds *H. revoluta*.

Met dank aan Maarten Brand en Laurens Sparrius voor het bekijken van hun materiaal en discussiebijdragen. We like to thank Philippe Clerc and Didier Masson for identifying a selection of our material.

Literatuur

- Clerc, Philippe. 2006. *Parmelia afrorevoluta* et *P. britannica*: deux nouvelles espèces de macrolichens pour la Suisse. Une redéfinition de *Parmelia revoluta*. *Meylania* 35: 6-16.
- Masson, Didier. 2005. Taxinomie, écologie et chorologie des espèces françaises des genres *Hypotrachyna* et *Parmelinopsis* (Ascomycota lichénisés, *Parmeliaceae*). *Cryptogamie, Mycologie* 26(3): 205-263.
- Van Herk, Kok & Aptroot, André. 2004. *Veldgids Korstmossen*. KNNV Uitgeverij, Utrecht.

Auteursgegevens

- J.L. Spier, Kon. Arthurpad 8, 3813 HD Amersfoort (leo.spier@lemar.demon.nl)
- A. Aptroot, G.v.d.Veenstraat 107, 3762 XK Soest (andreaaptroot@wanadoo.nl)
- C.M. van Herk, Goudvink 47, 3766 WK Soest (lonsoest@wx.nl)

Abstract

Hypotrachyna afrorevoluta (Krog & Swinscow) Krog & Swinscow, common but new to the Netherlands
Many of the specimens from the Netherlands which have until recently been called *Hypo-*

trachyna revoluta appear to be *Hypotrachyna afrorevoluta*. A recent paper (Clerc 2006) about the differences and occurrence in Switzerland made us have a closer look at the specimens in our herbaria and in the field. A selection of the most promising collections was sent to Philippe Clerc (Switzerland), who identified many of them as *H. afrorevoluta*. Some other collections, including

some of which he was not sure of, were sent to Didier Masson (France), who agreed on *H. afrorevoluta*. *H. afrorevoluta* is new to the Netherlands, although the species is evidently present and probably common since (at least) the 1850s, as is *H. revoluta*.

Hypotrachyna afrorevoluta (foto: Nordic Lichen Society; UK, Scotland, Highlands)